

آسیب شناسی و بررسی ابعاد اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرسودگی کالبدی محله خواهر امام شهر رشت

سید مسعود پورصفوی - استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران
سیده نرجس حسینی قاضیانی^۱ - دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قزوین، قزوین، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۳/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۴/۰۷/۲۹

چکیده

بکارگیری سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت دادن مردم در طرح‌های مداخله در بافت‌های فرسوده شهری یک اقدام غیر متمرکز و از پایین به بالاست که علاوه بر صرف زمان و هزینه کم‌تر، موجب رضایت بیشتر مردم و استقبال آن‌ها از اجرای این طرح‌ها می‌شود. در این پژوهش به آسیب شناسی و بررسی علل اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرسودگی محله‌های شهری پرداخته شده است. در این رابطه عواملی چون میزان تعلق خاطر ساکنان به محله، میزان اعتماد اجتماعی ساکنان به یکدیگر و به عملکرد مسئولین، میزان تمایل آن‌ها به مشارکت در امور محله و میزان پیوند اجتماعی آن‌ها، آسیب‌های اجتماعی موجود در بافت‌های فرسوده و چگونگی ارتباط آن‌ها با کاهش فرسودگی محلات تعیین گردیده است. به نظر می‌رسد با شناخت این عوامل و میزان تأثیر آن‌ها بر نابسامانی فضاهای شهری می‌توان روند فرسودگی را کاهش داد. جامعه آماری تمام خانوارهای ساکن در محله خواهر امام رشت بوده و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران به دست آمده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه استفاده گردیده است. نمونه‌ها به صورت تصادفی ساده انتخاب گردیده و برای پردازش داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و تحلیلی استفاده شده است. نتایج حاصله نشان می‌دهد بین متغیرهای بررسی شده و فرسودگی کالبدی محله خواهر امام رابطه مثبت معناداری وجود دارد و دلیل اصلی کم توجهی ساکنین به بهسازی و نوسازی محله، پایین بودن میزان سرمایه اجتماعی در آن است.

واژه‌گان کلیدی: سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، پیوند اجتماعی، مشارکت، تعلق خاطر.

مقدمه

یکی از مشکلات شهرهای با هویت و قدیمی، بخش‌های مرکزی آن‌ها می‌باشد که به علت قدمت بالا و عدم هماهنگی با نیازهای امروزی مانند ارائه خدمات عمومی مناسب، محبوبیت خود در بین مردم را از دست داده و دچار فرسودگی شده‌اند. این بخش‌ها را بافت فرسوده می‌نامند. بافت‌های فرسوده بافت‌هایی هستند که در محدوده قانونی شهرها قرار دارند و دارای مالکیت رسمی و قانونی‌اند اما از نظر برخورداری از ایمنی، استحکام و خدمات شهری دچار کمبود شده‌اند (مصوبه بهسازی بافت فرسوده شهری، ۱۳۸۴).

در کشور ما نیز به علت قدمت بالای شهرها و عدم سازگاری بافت قدیم با نیازهای روز از جمله ورود اتومبیل به شهرها مشکل بافت فرسوده به یکی از مشکلات روز شهرها تبدیل شده است. اما متأسفانه از مهم‌ترین راهکارها و سیاست‌های مداخله در بافت قدیمی گذربندی و تحمیل بی‌مطالعه آن به کالبد شهر است و آنچه تاکنون در مداخلات انجام گرفته در بافت قدیم مورد توجه سازمان‌های مسئول و مداخله‌گر بوده است مسأله تملک و تعریض معابر بوده که هیچ‌گاه نمی‌توان مسئله پیچیده بافت‌های قدیمی را در تملک و تعریض معابر خلاصه نمود (حبیبی، ۱۳۸۵: ۱۲). در صورتی که شهر نظامی است تشکیل یافته از عناصر انسانی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی - فرهنگی که در برنامه‌ریزی برای بهسازی آن، برنامه‌ریز برای اجرای طرح‌های موفق باید حتماً روابط ساختاری میان عنصر سیستم را در نظر بگیرد. بدیهی است اگر به روابط متقابل و دو سویه عوامل محیط طبیعی و ساختار اقتصادی - اجتماعی سازنده فضای شهری توجه داشته باشیم، رشد شهر متوازن و پویا، همراه با بهسازی و نوسازی مطلوب خواهد بود (Jay, 1979: 8). همچنین ابرکرومی نیز معتقد است که دانش شهرسازی به نوعی فراتر از علوم مهندسی، اقتصاد و پزشکی است و بیان می‌کند که شهر بسان موجود زنده، اجتماعی هماهنگ از عناصر هنری است. وی معتقد است که شهرسازان قبل از طراحی، نیازمند شناختی سیستمی و یکپارچه از ساختارهای شهر و محله هستند (Abercrombie, 1995: 63).

جهت انجام مداخلات مناسب در بافت‌های فرسوده شهری در ابتدا باید آسیب وارد شده به کالبد و ترکیب جمعیتی بافت را شناسایی نمود و پس از بررسی عوامل به وجود آورنده و تأثیرگذار بر افزایش این آسیب‌ها، نوع مداخله در بافت را تعیین نمود. نگاه صرفاً کالبدی به بافت‌های فرسوده شهری در طرح‌های نوسازی و بهسازی علاوه بر شکست این طرح‌ها سبب هدر رفتن سرمایه‌های اجتماعی موجود در این بافت‌ها می‌شود. در صورتی که با استفاده از این سرمایه‌ها و تشویق مردم به مشارکت می‌توان با صرف انرژی، هزینه و امکانات کمتر از سوی مجریان طرح‌ها علاوه بر تضمین موفقیت طرح‌های نوسازی و بهسازی رضایت ساکنان محله‌های فرسوده و حمایت آنان از اجرای طرح‌ها را به دست آورد. در کشور ایران شاخص‌های مختلفی برای ارزیابی سرمایه اجتماعی ساخته شده است. در ادامه به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. در زمینه ابعاد اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرسودگی کالبدی محله‌های شهری مطالعات چندی در ایران صورت گرفته است. موسوی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی نقش سرمایه اجتماعی در نوسازی و بهسازی بافت فرسوده (مطالعه موردی: شهر سردشت) به بررسی تحلیل فضای رابطه میان سرمایه اجتماعی و برنامه نوسازی و بهسازی بافت فرسوده سردشت پرداخته شد که پس از تحلیل‌های آماری نتایج آن نشان می‌دهد، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، تعاون و همیاری دارای رابطه معنادار با نوسازی و بهسازی بافت فرسوده است. خواجه شاکوهی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان بررسی نقش سرمایه اجتماعی در نوسازی بافت‌های فرسوده شهری مورد شناسی شهر جویبار، به بررسی ارتباط بین سرمایه اجتماعی با الگوی مداخلات کالبدی و انگیزه تداوم سکونت از یک سو و نوع و میزان رابطه میان سرمایه اجتماعی با افزایش مشارکت و سرعت در اجرای طرح‌های نوسازی شهری پرداخته شد و پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها و تحلیل آماری در انتها پیشنهاد گردید که متناسب با پتانسیل‌ها، نیازهای محله، الگوی مداخلات کالبدی اولیه و تقویت انگیزه تداوم سکونت صورت گیرد و در پی آن ارتقاء سرمایه اجتماعی که منجر به افزایش مشارکت و سرعت عمل در طرح‌های نوسازی شهری می‌گردد، استفاده شود. حاتمی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۳) در

مقاله‌ای تحت عنوان واکاوی ظرفیت سرمایه اجتماعی محلات شهری در سامان‌دهی بافت‌های فرسوده مطالعه موردی منطقه ۹ شهرداری تهران، به بررسی میزان تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و تأثیر میزان هریک از شاخص‌های آن در مشارکت ساکنان بافت‌های فرسوده منطقه ۹ پرداخته شد که پس از جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه و تحلیل‌های آماری مشخص گردید. مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، نقش زیادی در تبیین میزان مشارکت ساکنان بافت فرسوده در بهسازی و نوسازی دارد و با تأکید بیشتر به ظرفیت سرمایه اجتماعی ساکنان این بافت‌ها می‌توان از این عامل برای تسریع در روند نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری استفاده کرد. فیروزآبادی (۱۳۸۴) در رساله دکتری خود با عنوان بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران، با مطالعه بر روی نمونه ۱۷۵۹ نفری از افراد بالای ۱۶ سال سن در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران، به بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و وضعیت سرمایه اجتماعی با توجه به پهنه‌های توسعه‌ای مختلف در سطح تهران پرداخته است. در این تحقیق، سرمایه اجتماعی با اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، آگاهی و توجه به امور عمومی (سیاسی - اجتماعی)، مشارکت رسمی، مشارکت غیررسمی خیریه‌ای، مشارکت غیررسمی مذهبی و مشارکت غیررسمی همیارانه، سنجیده شده است و براساس تحلیل رگرسیونی، عوامل تعهد دینی، سطح تحصیلات، مشارکت رسمی یکی از اعضای خانواده، نسل، مهاجر یا غیر مهاجر بودن، جنسیت و دین باوری از عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی شناخته شده است.

اونق (۱۳۸۴) در پژوهشی به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در سه محله از شهر گنبدکاووس به نام‌های بولوار دانشجو، شریعی و بدلجه پرداخته است. در این تحقیق برای سنجش کیفیت زندگی از شاخص‌های وضعیت سلامت و تغذیه، وضعیت آموزش، گذران اوقات فراغت، کیفیت مادی، کیفیت محیطی و بهزیستی روانی و رای سنجش سرمایه اجتماعی از شاخص‌های اعتماد اجتماعی، ارتباطات، بده بستان، امنیت محلی و کیفیت دسترسی به خدمات عمومی استفاده شده است. نتایج مطالعه بر روی ۲۱۸ خانوار در سه محله مورد مطالعه نشان داده است که بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در سطح احتمال ۹۹ درصد رابطه معناداری وجود دارد و سرمایه اجتماعی توانسته است به کمک چهار مؤلفه خود - یعنی امنیت محلی، بده بستان، تصور از محله و عضویت انجمنی - ۳۶ درصد تغییرات کیفیت زندگی را تبیین کند. عطار (۱۳۸۶) در یک بررسی با موضوع سرمایه اجتماعی موجود در روابط میان کنشگران (حقیقی یا حقوقی) با مطالعه رویکردهای بوردیو، کلمن و پاتنام - به عنوان مهمترین نظریه پردازان سرمایه اجتماعی - برای سنجش سرمایه اجتماعی در ایران به چهار نماگر مهم اعتماد، روابط اجتماعی، رفتارهای نوع دوستانه و مشارکت (سیاسی و اجتماعی) اشاره کرده و نتیجه گرفته است که با وجود آمارهای موجود در کشور، نماگرهای سرمایه اجتماعی در ایران امروز، گویای وضعیتی نامطلوب در سرمایه اجتماعی ایران است. در امر مفهوم سازی سرمایه اجتماعی در ایران، پیران و همکاران (۱۳۸۵) ابعاد سرمایه اجتماعی را شامل: ویژگی‌های گروه، هنجارهای تعمیم یافته، با هم بودن، حشر و نشر اجتماعی روزانه، وصل بودن محله‌ای و داوطلبی‌گرایی و اعتماد دانسته‌اند. گراوند و سلیمیان (۱۳۹۱) در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی میزان سرمایه اجتماعی در بافت‌های فرسوده (محله ۳۰ متری جی واقع در منطقه ۹ شهرداری تهران) با انجام مطالعه بر روی ۳۶۹ نفر از خانوارهای ساکن در محله سی متری جی، میزان سرمایه اجتماعی در این محدوده را سنجیدند که نتایج این مطالعه نشان داد سرمایه اجتماعی خانوارها در سطح پایینی بوده است و ساکنان احساس تعلق چندانی به محل زندگی خود ندارند. همچنین در بین ۱۱ گروه اجتماعی مختلف، میزان اعتماد مردم به روحانیون مساجد یا متولی امامزاده پلیس و نیروی انتظامی و هیئت‌های مذهبی بیشتر از دیگران بوده است. بلک و کاهایاشی در پژوهشی با عنوان کنش‌های متقابل فضایی و اجتماعی: کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی، دستاوردهای نظری و ماحصل تلاش‌های تجربیشان را در قالب مدلسازی مدونی، ارائه کرده‌اند. هدف این، مدل سازی، رسیدن به الگویی مناسب به منظور ارزیابی صحیح جنبه‌های درونزای فرآیند شهری شدن با تأکید بر نقش سرمایه اجتماعی به عنوان پشتوانه کنش‌های متقابل و شبکه‌های اجتماعی به عنوان بستر بروز و ظهور سرمایه‌های اجتماعی بوده است. در

مورد ارتباط بین سرمایه اجتماعی با کیفیت زندگی، تأکید نویسندگان بیشتر بر جنبه‌های غیر مادی کیفیت زندگی بوده است. بر اساس بخشی از نتایج ارائه شده در این مقاله، توجه به جایگاه مهم سالمندان (در جامعه ژاپن) به عنوان مرکز ثقل شبکه‌های اجتماعی و دارندگان سطح بالای سرمایه اجتماعی در تعیین و ارزیابی صحیح سطح کیفیت زندگی مورد تأکید قرار گرفته است (نوغانی و همکاران، ۱۳۸۷).

با توجه به موضوع تحقیق در این بخش، مرور مختصری بر ابعاد نظری سرمایه اجتماعی و کارکردهای آن خواهیم داشت. به طور کلی در میان جامعه‌شناسان و اقتصاد دانان بیشتر از همه پییر بوردیو و جیمز کلنن به سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند (ملاحسنی، ۱۳۸۱: ۳۶). کلنن مفهوم سرمایه اجتماعی را وارد حوزه جامعه‌شناسی کرد و آن را به عنوان مفهومی علمی، به پژوهش‌های اجتماعی معرفی می‌کند.

ناکارآمدی و کاهش کارایی یک بافت نسبت به کارآمدی سایر بافت‌های شهری است که به سبب قدمت و یا فقدان برنامه توسعه و نظارت فنی بر شکل‌گیری آن بافت به وجود می‌آید. وقوع فرسودگی موجب بی‌سازمانی، عدم تعادل، عدم تناسب فضاهای شهری گردیده و به زدودن خاطرات جمعی و اموال میان شهری گذشته کمک می‌کند این عامل با کاهش عمر نسبتاً کم و بیش سریع، باعث حرکت به سوی نقطه پایانی اثر می‌گردد (شریفی نسب و کلابی، ۱۳۸۶: ۱۱۴). به یقین در هیچ شهر ایرانی بزرگ و پیچیده‌ای نیست که چندین بافت فرسوده در درون و حاشیه شهر وجود نداشته باشد. با رشد سریع شهرنشینی در دهه ۱۳۵۰ پدیده بافت جدید شهر شکل گرفت. در این زمان بافت قدیم مطرح گردید و به طور دقیق تر از ۱۳۳۰ به بعد عنوان بافت قدیم در مقابل بافت جدید قرار گرفت. دخالت نکردن در این بافت‌ها، آن‌ها را در درون خودشان محکوم به فرسودگی کرد. تاکنون هیچ برنامه‌ای برای این بافت‌ها وجود نداشته و روند رو به گسترش این بافت‌ها، ضرورت برنامه‌ریزی برای نوسازی و بهسازی آن‌ها را مطرح می‌کند (حسینی به نقل از بوچانی، ۱۳۸۷: ۶۴):

- ارتقاء بهره‌وری شهر: به معنی استفاده از همه منابع و امکانات به نفع توسعه شهر.
- جلوگیری از توسعه افقی شهر: با توجه به گسترش روزافزون شهرها هر روزه بیشتر با توسعه افقی شهر و طبعاً فرسودگی بیشتر بافت‌ها مواجهیم که دخالت در ساختار آن‌ها را گریزناپذیر می‌کند.
- مقاوم سازی در مقابل زلزله‌های احتمالی
- لزوم پاسخ‌گویی مدیریت: مدیریت شهری با توجه به اینکه ارتباطی مستقیم با زندگی روزمره مردم دارد تأثیر زیادی بر نگرش مردم نسبت به مدیریت کلان کشور می‌گذارد.
- پیشگیری از جابجایی بی‌رویه جمعیت: با توجه به فرسودگی بافت و جلوگیری از متروکه شدن آن‌ها و به طور کلی مدیریت مهاجرت مداخله در بافت‌های فرسوده ضروری به نظر می‌رسد.
- ایجاد عدالت اجتماعی، مقابله با فقر، خدمت‌رسانی مطلوب شهری و ... (حسینی، ۱۳۸۷: ۶۵).

انسان به طور ذاتی در تعامل با دیگران، نیازهایش را بر طرف می‌سازد و گذران امور می‌کند. تأثیر این کنش‌های متقابل و نقش آن‌ها تا حدی است که حذف آن، زندگی را ناممکن می‌سازد. در این میان، دانشمندان علوم اجتماعی با نگرشی کنجکاوانه در جوامع، به شناسایی این کنش‌ها پرداخته و به مجموعه عواملی پی برده‌اند که آنرا سرمایه اجتماعی نامیده‌اند. منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه و منابعی است که افراد و گروه‌ها از طریق پیوند با یکدیگر (و نوع این ارتباطات) می‌توانند به دست آورند (بوردیو، ۱۹۸۶؛ کلنن، ۱۹۸۸؛ پاتنام، ۱۹۹۳).

سرمایه اجتماعی در برگیرنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و کمک و یاری میان اعضای یک گروه یا یک جامعه است که نظام هدفمندی را شکل می‌دهد و آن را به سوی دستیابی به هدفی ارزشمند هدایت می‌کند. از این رو شناخت عوامل مؤثر در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی می‌تواند به افزایش عملکرد اجتماعی و اقتصادی افراد در جوامع کمک کند. در واقع سرمایه اجتماعی، هم افزایی به وجود آمده ناشی از تعاملات اجتماعی، در قالب ساختاری خاص و تعریف شده است؛ به گونه‌ای که تجمیع توانمندی‌های فردی، شکلی از توانمندی جمعی را ایجاد کند که

ماهیتی فراگیرتر و مؤثرتر از نوع فردی آن داشته باشد. از این رو می‌توان به سرمایه اجتماعی به دلیل وجود طیف گسترده‌ای از توانمندی‌های نهفته در آن، به عنوان یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر توسعه جوامع (به ویژه توسعه اقتصادی) نگریت، امری که شاید اقتصاد دانان کلاسیک هرگز تصورش را هم نمی‌کردند. در عرصه عمومی، ساختار روابط به گونه‌ای اجتماعی رقم می‌خورد. وجود سازمان‌های غیردولتی که خارج از ساختار دولت هستند، باعث می‌شود تا توده‌های جمعی مردم بتوانند به صورت خودجوش ارتباطی متقابل و مؤثر بین خود و دولت بنا کنند. این ارتباط متقابل که به صورت افقی (در میان اقشار مختلف) و عمودی (بین مردم و دولت) وجود دارد، تنها به واسطه وجود جامعه مدنی رقم می‌خورد. این ارتباط همان سرمایه‌ای است که در بستر اجتماعی مستتر است و می‌توان گفت یکی از دستاوردهای سرمایه اجتماعی، جامعه مدنی است (عالی پور و اسماعیلی، ۱۳۹۱: ۵).

ساباتینی به نقل از دورلاف اشاره می‌کند که ادبیات تجربی سرمایه اجتماعی، مملو از تعاریف مبهم، سنجش ضعیف داده‌ها، فقدان شرایط مقایسه پذیری و اطلاعات لازم برای پذیرش صحت ادعاهای مطرح شده است (Sabatini, 2005: 5). در زمینه بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی پژوهش‌های بسیاری انجام شده است که برخی از آن‌ها با روش‌های آماری و برخی دیگر با بررسی‌های نظری این ابعاد را مشخص کرده است. پوتنام در کتاب بولینگ تک نفره طیفی مرکب برای سنجش سرمایه اجتماعی ارائه داد که دارای چهارده پرسش جداگانه درباره فعالیت‌های انجمنی رسمی و غیررسمی و میزان اعتماد بود (پوتنام، ۲۰۰۰) الگوی دیگری در ایرلند شمالی ارائه شده که براساس اولویت‌های سیاست‌گذاری دولت است و دارای چهار سطح فردی تا مدنی است و دارای چهارده شاخص است (موریسی و مک گین، ۲۰۰۱: ۷۰-۲). تحلیلی که در سال ۲۰۰۱ روی پیمایش‌های اصلی انجام شده در بریتانیا انجام شد، هجده شاخص را پیشنهاد می‌کند که هر یک عنصری از سرمایه اجتماعی است. این پیمایش‌ها شامل پیمایش جرم بریتانیا، پیمایش پانل خانوارهای بریتانیایی و پیمایش استفاده از زمان در بریتانیا است (هارپر، ۲۰۰۱: ۱۹-۱۸). به تشخیص سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، در فقدان مجموعه جامع‌تری از شاخص‌های اعتماد می‌تواند مناسب باشد (OECD, 2001: 45). اندازه‌گیری اعتماد، سر راست است. از سال ۱۹۸۱، در پیمایش جهانی ارزش‌ها، به نظارت ران اینگلهارت، چند پرسش درباره اعتماد پرسیده می‌شود از جمله "آیا می‌توان گفت مردم قابل اعتمادند یا اینکه باید در برخورد با آن‌ها محتاط بود؟" پاسخ‌ها چنین دسته بندی شده‌اند: به بیشتر مردم می‌توان اعتماد کرد؛ باید بسیار محتاط بود؛ نمی‌دانم (پیمایش ارزش‌ها، 2000).

در سال ۱۹۹۵-۹۶، در میان کشورهای سازمان همکاری اقتصادی و توسعه براساس این سنج، نروژ دارای بیشترین اعتماد (۳/۶۵ درصد) و ترکیه دارای کمترین اعتماد (۵/۶ درصد) بود. بریتانیا هم در میانه (۳۱ درصد) قرار داشت. (OECD, 2001: 44). بیشتر پژوهشگران اعتماد را جزئی از سرمایه اجتماعی دانسته‌اند. نوریس (۲۰۰۵) ابعاد زیر را برای سرمایه اجتماعی معرفی کرده است:

- مشارکت اجتماعی
- شبکه‌های اجتماعی و حمایت
- مشارکت مدنی
- اعتماد و عمل متقابل
- بریان و نوریس (۲۰۰۲) نیز این ابعاد را شرح زیر برای سرمایه اجتماعی ذکر کرده‌اند:
- مشارکت اجتماعی، تعهد اجتماعی و التزام
- میزان توانمندی (که همان کنترل و خودکارایی است)
- احساس عضویت در اجتماع
- شبکه‌های اجتماعی، حمایت اجتماعی و کنش متقابل اجتماعی

- اعتماد، عمل متقابل و همبستگی اجتماعی

جدول ۱. مقایسه ابعاد سرمایه اجتماعی در پژوهش‌های مختلف

پژوهش‌ها					ابعاد سرمایه اجتماعی
GSCS	شاخص سلامت ملی	بارومتر سرمایه اجتماعی	نیو ساوت ولز	ارزش‌های جهانی	
✓ اعتماد، شامل اعتماد نهادی	✓ شامل اعتماد نهادی (حکومت)	نهادی	✓	✓	اعتماد
✓ در بعد ویژگی‌های گروهی قرار دارد.	✓	روابط افقی	✓	✓	عضویت در انجمن‌ها/مشارکت در اجتماع محلی
توانمندسازی		کنترل اجتماعی	✓		فعال بودن در زمینه اجتماعی
(نتایج)	✓		✓		جرم و امنیت
تقاضای کمک		روابط عمودی	✓		ارتباطات محلی
مردم آمیزی روزمره	✓ طلاق/ نرخ تولدهای بدون ازدواج	روابط عمودی	✓		ارتباطات خانوادگی و دوستانه
(نتایج)		✓	✓		تحمل گوناگونی
در بعد اعتماد هنجارهای تعمیم یافته قرار دارد		✓	✓		عمل متقابل
(نتایج)	✓				تعهد سیاسی
✓					رفاه ذهنی

منبع: ناریان و کسیدی، ۲۰۰۱

با توجه به وسعت دامنه‌ی شاخص‌های سرمایه اجتماعی که اکثر نظریه پردازان و محققان، شاخص‌های متفاوتی برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی به کار می‌برند، در اینجا فقط به شاخص‌های مورد استفاده در این تحقیق برای بررسی و سنجش سطح سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان اشاره می‌شود:

- **مشارکت اجتماعی:** وجود شبکه‌های مشارکت بعنوان حوزه‌های تولید کننده سرمایه اجتماعی بعدی است که بیشترین توجه را در ادبیات نوسازی و توسعه سیاسی به این حوزه معطوف کرده است. هدف از بکارگیری عبارت حوزه‌های تولید کننده سرمایه اجتماعی برای نشان دادن این حقیقت است که همه حوزه‌ها از نظر تئوریک، برای تولید سرمایه اجتماعی صلاحیت ندارند. تنها حوزه‌هایی که به صورت داوطلبانه و آزاد و خودجوش شکل گرفته باشند تولید کننده سرمایه اجتماعی هستند. وجود شبکه‌های مشارکت اجتماعی در هر جامعه‌ای بیانگر میزان سرمایه اجتماعی آن می‌باشد. هرچقدر شبکه‌های مشارکت در یک جامعه‌ای گسترده‌تر باشد سرمایه اجتماعی غنی‌تر است (اخترمحققی، ۱۳۸۵: ۳۳-۳۴). مشارکت مردم در فعالیت‌های برنامه‌ریزی و توسعه اجتماعی سبب ایجاد و ارتقای حس مسئولیت اجتماعی در افراد جامعه می‌گردد و آنان احساس تعلق بیشتری به جامعه خود می‌نمایند. مشارکت مردم در فعالیت‌های اجتماعی سبب ایجاد روح تعاون و همکاری در مردم می‌شود. بیشتر مردم در قبال فضاها و عرصه‌های عمومی احساس مسئولیت چندانی نمی‌کنند و آن‌ها را متعلق به خود نمی‌دانند. در حالی که مشارکت عمومی یک حس واقعی و اصیل

مسئولیت جمعی است و حس و وابستگی به جامعه را خلق می‌نماید و این امر به نوبه خود سبب درگیر شدن فعالانه مردم در مشارکت و اجرای طرح‌ها می‌گردد. دلیل این امر را می‌توان در این مسئله جستجو کرد که مشارکت مردم در تهیه طرح‌ها و برنامه‌ها، حسی از مالکیت در قبال آن طرح یا برنامه در آنان ایجاد می‌کند (مروتی و لطیفی، ۱۳۹۰: ۱۹۷).

- **اعتماد اجتماعی:** اعتماد نوعی کنش فردی است که در تعاملات و روابط اجتماعی بخصوص روابط اجتماعی از نوع افقی نمود پیدا می‌کند. ایجاد اعتماد در روابط اجتماعی ناشی از دوستی‌ها و شناخت افراد متعامل از یکدیگر است و این یعنی انتظار عمل صادقانه از طرف متعامل مقابل و التزام افراد به عدم نقض این اعتماد. اعتماد اجتماعی دو جزء اساسی دارد: نخست، اعتماد بین فردی و بین گروهی. بدین معنا که افراد یک اجتماع یکدیگر را و اعضای گروه‌های اجتماعی نیز همدیگر را مفید، صادق و با انصاف دانسته و با این دیدگاه با هم در تعامل باشند. و دوم، اعتماد نهادی است یعنی مقبولیت، کارایی و محبوبیت دولت در بین مردم جامعه (انتظار یزدی، ۱۳۸۷: ۸).

- **انسجام اجتماعی:** انسجام اجتماعی، دلالت بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دارد و حاصل پذیرش و درونی نمودن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و وجود تعلق جمعی (احساس ما کردن) و نیز وجود تراکمی از تعامل در میان افراد آن جامعه است (خیراله پور، ۱۳۸۳: ۹۱).

- **احساس تعلق به جامعه:** میزان تعلق فرد به جامعه یکی از اصلی‌ترین نیازهای بشری است که فرد خود را جزئی از یک جامعه بداند. از نظر آدلر نیز احساس تعلق به جامعه به معنای میل به تعلق و جزیی از یک گروه بودن است (پور افکاری، ۱۳۷۳: ۷۷۳).

آسیب شناسی اجتماعی مفهوم جدیدی است که در قرن نوزدهم از علوم زیستی اخذ شده و به معنی علمی است که برای مطالعه و ریشه یابی بی‌نظمی‌های اجتماعی به کار می‌رود. این رشته علمی در قرن بیستم تکمیل پیدا کرد و جامعه همانند یک کالبد زیستی تلقی شد و موضوعات اجتماعی مانند موضوعات علوم زیستی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت (خاکپور و پیری، ۱۳۸۴: ۱۵). اصطلاح سرمایه اجتماعی نخستین بار قبل از سال ۱۹۱۶م، توسط هانی فان از دانشگاه ویرجینیای غربی مطرح شد (پیری، ۱۳۸۴: ۱۴). اما علی‌رغم اهمیت آن در تحقیقات اجتماعی تا سال ۱۹۶۰ که توسط جین جاکوب در برنامه‌ریزی شهری به کار برده شد، شکل جدی به خود نگرفت (الوانی و سیدنقوی، ۱۳۸۳: ۴). جین جاکوب این مفهوم را در اثر خود با عنوان مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکا به کار برده است. وی توضیح داده بود که شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های حومه‌های قدیمی و مختلط شهری، صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند و در مورد حفظ نظافت، کاهش جرم و جنایت خیابانی و دیگر تصمیمات کیفیت زندگی، در مقایسه با نهادهای رسمی مانند پلیس مسئولیت بیشتری از خود نمایش می‌دهند.

محلّه خواهر امام شهر رشت یکی از محلات قدیمی و فرسوده این شهر می‌باشد که در بافت مرکزی و نزدیک بازار اصلی آن قرار دارد. وجه تسمیه این محدوده به علت قرارگیری حرم خواهر امام رضا (ع) در مرکز محلّه است. وجود چندین مسجد، تکایا و حرم خواهر امام رضا (ع) سبب شده است که نقش فرهنگی و مذهبی محلّه تقویت شود و به یکی از کانون‌های اصلی مذهبی شهر رشت تبدیل گردد. وجود واحدهای تجاری در مقیاس ناحیه‌ای و شهری که عمده آن‌ها به خرید و فروش وسایل دست دوم و عمده‌فروشی لوازم منزل مشغول هستند نشان دهنده پویایی و نقش و کارکرد محلّه در سطح شهر می‌باشد. با توجه به آنچه ذکر شد نیاز به حفظ، نوسازی، بهسازی و جلوگیری از فرسودگی بیشتر این بافت ارزشمند احساس می‌شود. از طرفی با توجه به ترکیب جمعیتی مناسب و بالا بودن میزان بالای جمعیت باسواد در سطح محلّه می‌توان نتیجه گرفت با شناخت کامل ابعاد اجتماعی و فرهنگی ساکنان محلّه و اعمال راه‌حلی جهت بالا بردن سطح مشارکت می‌توان میزان تمایل به نوسازی در ساکنین را افزایش و بافت را از فرسودگی بیشتر نجات داد. براین اساس پژوهش حاضر در صدد پاسخ‌گویی به سوال‌های زیر است:

- شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرسودگی محلّه خواهر امام چیست؟

- آیا می‌توان با مثبت کردن شاخص‌های اجتماعی فرهنگی روند فرسودگی را کاهش داد؟
 - آیا بهبود این شاخص‌ها بر میزان همکاری مردم در نوسازی و بهسازی محله تاثیرگذار است؟

روش پژوهش

نوع پژوهش حاضر از نظر دسته‌بندی تحقیقات برحسب هدف یک تحقیق کاربردی محسوب می‌شود و از لحاظ دسته‌بندی تحقیقات برحسب نحوه گردآوری داده‌ها پیمایشی- توصیفی و پیمایشی- تحلیلی است. روش مطالعه نیز اسنادی، تحلیلی، برداشت میدانی است. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش استفاده از منابع آماری، کتابخانه‌ای، اینترنتی و مطالعه پیمایشی از طریق پرسش‌نامه می‌باشد. به منظور شناسایی شاخص‌های تاثیرگذار بر فرسودگی کالبدی بافت‌های فرسوده و ارتباط این شاخص‌ها با یکدیگر و تاثیر آن بر تمایل به نوسازی ساکنان بافت، ابتدا حجم نمونه مورد نیاز توسط فرمول کوکران محاسبه گردید و سپس تعداد ۲۰۸ پرسش‌نامه به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده در محدوده مورد مطالعه که جامعه هدف را تشکیل می‌دهند توزیع شد. بعد از جمع‌آوری و کدگذاری پرسش‌نامه‌ها داده‌ها وارد نرم‌افزار آماری SPSS شدا و خروجی‌های لازم استخراج گردید. سپس با استفاده از روش آمار استنباطی شامل روش تی استیودنت میزان انسجام اجتماعی در بافت مشخص گردید و با روش‌های گاما و دی سامرز ارتباط بین شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی و روند فرسودگی مشخص گردید. نتیجه کار نشان می‌دهد بین متغیرهای بررسی شده و فرسودگی کالبدی محله خواهر امام رابطه مثبت معناداری وجود دارد.

محدوده مورد مطالعه

محله خواهر امام در ناحیه ۳ منطقه ۲ شهرداری رشت قرار دارد. این محدوده از قدیمی ترین نقاط شهر رشت و بخشی از محدوده بافت فرسوده مرکزی آن محسوب می‌شود. قرارگیری حرم خواهر امام رضا (ع) از ویژگی‌های شاخص محله است. از طرف دیگر نزدیکی به خیابان شریعتی، خیابان تجاری و پرتردد مطهری و بازار شهر رشت تاثیر به سزایی در وجود و پویایی کاربری‌های تجاری پیرامونی حرم دارد که بیشتر آن‌ها به خرید و فروش وسایل دست دوم و عمده فروشی لوازم منزل مشغول می‌باشند. به علت وجود کاربری تجاری در گذرهای اصلی، گره‌هایی جهت گرد هم آمدن ساکنین و برقراری ارتباط میان آن‌ها به وجود آمده است که این اتفاق یکی از نکات مثبت محله است. زیرا بدین طریق مردم از حال همدیگر آگاه و از مشکلات روزمره ساکنین باخبر می‌شوند. شاخصه دیگر این محله وجود رودخانه زرجوب، بزرگترین رودخانه شهر رشت در شرق آن است. از نقاط ضعف محله می‌توان به وجود کوچه‌های تنگ، بن بست با نفوذ پذیری محدود و قدمت بالای ابنیه اشاره کرد. تعدد وجود مراکز مذهبی در این محله مانند بقعه خواهر امام، مسجد سوخته تکیه، مسجد حاج سمیع، مسجد امام جعفر صادق (ع) موجب شده که نقش فرهنگی و مذهبی آن در سطح استان تقویت شود به طوری که در مراسم عزاداری مانند تاسوعا و عاشورای حسینی این محله مکان جمع شدن دسته‌ها و هیأت‌های عزاداری از نقاط مختلف می‌باشد. از دیگر نقاط قوت محله وجود ابنیه تاریخی با ارزش کالبدی می‌باشد. بر پایه نتایج سرشماری سال ۱۳۹۰ شهر رشت ۶۳۹ هزار و ۹۵۱ نفر جمعیت داشته است. بر اساس همین سرشماری، جمعیت منطقه دو ۸۷ هزار و ۴۲۰ نفر و جمعیت محدوده مورد مطالعه ۲۶۵۲ نفر بوده است که تعداد ۱۲۴۱ نفر از جمعیت ۲۶۵۲ نفری محدوده مورد مطالعه را مردان و ۱۴۱۱ نفر را زنان تشکیل داده‌اند. لازم به ذکر است که با وجود فرسودگی کالبدی، این محله توانسته ساکنان اصلی و قدیمی خود را حفظ نماید. به طوری که آمار مهاجرت به این محله در ۱۰ ساله ۱۳۸۵-۱۳۷۵ حدود ۱۲ درصد بوده است و هنوز دچار معضل تغییر در ترکیب جمعیت به معنای ترک ساکنین اصلی و جایگزینی اقشار کم‌درآمد نشده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰).

شکل ۱. موقعیت محله خواهر امام در شهر رشت (منبع: شهرداری رشت، ۱۳۹۴)

یافته‌ها و بحث

در این پژوهش ابتدا یک پرسش‌نامه طراحی گردید و آسیب‌ها و شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرسودگی محله‌های شهری که عمده آن به علت نبود سرمایه اجتماعی در این بافت‌ها می‌باشد از طریق کتب و مقالات و گزارشات انجام گرفته در این زمینه مشخص شد و سوال‌های براساس سنجش میزان سرمایه اجتماعی در این محله‌ها مطرح گردید. شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر تمایل ساکنان به نوسازی و کاهش فرسودگی محله‌های شهری که شناسایی شدند عبارتند از:

۱. احساس تعلق ساکنان به محیط زندگی خویش
۲. اعتماد اجتماعی شامل اعتماد میان ساکنان و اعتماد بین ساکنان و متولیان طرح‌ها
۳. پیوند اجتماعی بین ساکنین
۴. میزان مشارکت پذیری
۵. آسیب‌های اجتماعی

– سنجش میزان سرمایه اجتماعی موجود در بافت فرسوده

۱. شاخص میزان تعلق به محله

در این پژوهش محقق ۲ نوع سؤال متفاوت برای سنجش میزان تعلق خاطر ساکنان محله در پرسش‌نامه مطرح نمود که در زیر پاسخ ۲ سؤال مورد بررسی قرار می‌گیرد.

– میزان تعلق خاطر پاسخ‌گویان به محله

داده‌های بدست آمده از بررسی پیمایشی حاکی از آن است که از بین ۲۰۸ خانوار مورد بررسی در این پژوهش ۴۱/۳ درصد از ساکنین دارای تعلق خاطر بالا به این محله هستند و ۸/۲ درصد آن‌ها هیچ گونه تعلق خاطری به محله ندارند و مابقی پاسخ‌گویان در حال حاضر از محله خود ناراضی نبودند ولی در صورت فراهم شدن شرایط بهتر از این محله می‌رفتند. بسیاری از آن‌ها دلیل تمایل به ترک محله را اینگونه ابراز داشتند که انسان همواره در پی پیشرفت است.

– نوع واکنش پاسخ‌گویان به دخالت بیگانگان در امور محله

نتایج و یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد ۴۷/۶ درصد ساکنین نسبت به دخالت بیگانگان در امور محله اعتراض می‌کنند و بیشتر ساکنین در این مورد اظهار نظر نمی‌کنند. در نتیجه با توجه به کم‌تر بودن احساس تعلق پاسخ‌گویان از حد متوسط می‌توان گفت یکی از علل اجتماعی تأثیرگذار بر فرسودگی محله خواهر امام پایین بودن میزان تعلق خاطر ساکنین به محله می‌باشد.

۲. شاخص اعتماد اجتماعی

در این پژوهش در جهت سنجش اعتماد اجتماعی ساکنین محله دو نوع پرسش متفاوت در پرسش‌نامه ذکر شد و دو جزء اساسی اعتماد اجتماعی: نخست اعتماد بین فردی و گروهی و دوم اعتماد نهادی یعنی مقبولیت، کارایی و محبوبیت دولت در بین مردم جامعه، مورد سنجش قرار گرفت (انتظار، ۱۳۸۷: ۸).

– میزان اعتماد مردم به گروه‌های اجتماعی

نتایج پژوهش حاکی از آن است که در صورت بروز اختلاف بین ساکنین محله ۶۰/۱ درصد از پاسخ‌گویان جهت رفع اختلافات به گروه‌های محلی مراجعه می‌کنند و این نشان دهنده اعتماد اجتماعی بالا از نوع بین فردی و گروهی بین ساکنین محله می‌باشد.

– میزان اعتماد پاسخ‌گویان به عملکرد مسئولین شهری مانند شهرداری و شورای شهر

در این سؤال میزان اعتماد پاسخ‌گویان نسبت به عملکرد مسئولین شهری مورد سؤال قرار گرفت و نتایج پاسخ‌ها حاکی از آن است که میزان اعتماد ۲/۸ درصد از پاسخ‌گویان به مسئولین شهری خیلی زیاد و زیاد، ۱۸/۳ درصد متوسط، ۷۸/۹ درصد کم و خیلی کم می‌باشد. که این امر نشان دهنده پایین بودن اعتماد اجتماعی از نوع دوم در سطح محله می‌باشد. در نتیجه با توجه به کمتر بودن میزان اعتماد اجتماعی ساکنان از سطح متوسط می‌توان گفت یکی دیگر از علل اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرسودگی محله خواهر امام پایین بودن اعتماد اجتماعی از نوع دوم در محله می‌باشد.

۳. شاخص پیوند اجتماعی

در این پژوهش ۱۲ شاخص مختلف در مورد میزان تکیه خانوارها به همسایگان در غالب ۱۲ مؤلفه در پرسش‌نامه مورد سنجش قرار گرفت که نتایج آن در جدول (۱) آمده است.

جدول ۲. نتایج رتبه بندی میزان تکیه خانوارها به سایر ساکنان محله

میانگین رتبه‌ای	پیوند اجتماعی
۴/۲۳	میانجیگری یا وساطت بین همسایگان
۵/۵۸	برپایی مراسم خانوادگی نظیر عروسی و مهمانی
۱۰/۲۸	قرض گرفتن وسایل خانه
۴/۷۹	قرض دادن پول
۲/۹۷	کمک به همسایگان در صورت نیاز به فوریت‌های پزشکی
۵/۳۲	قرض گرفتن پول
۸/۵۷	سپردن کودکان در مواقع ضروری
۶/۰۹	نگه داری از کودکان در مواقع ضروری
۶/۲۲	سفارش و ضمانت جهت پیدا کردن شغل برای همسایگان
۷/۴۶	قرض دادن وسیله نقلیه
۶/۱۰	قرض گرفتن وسیله نقلیه
۱۰/۲۹	سپردن کلید به همسایگان جهت ترک منزل

با توجه به میانگین رتبه‌ای بین متغیرهای پیوند اجتماعی، متغیرهای قرض گرفتن وسایل خانه و سپردن کلید به همسایگان در صورت ترک منزل که عامل مهمی جهت نشان دادن میزان اعتماد همسایگان به یکدیگر می‌باشد، دارای بالاترین رتبه هستند.

در بررسی این موضوع که پیوند اجتماعی ساکنان بافت فرسوده خواهر امام تا چه حد است؟ فرض صفر و مقابل به زبان آماری به صورت زیر مطرح می‌شود.

فرض صفر: میزان پیوند اجتماعی ساکنان محدوده در سطح متوسط به پایینی است.

فرض مقابل: میزان پیوند اجتماعی ساکنان محدوده در سطح زیادی است.

جدول ۳. نتایج آزمون t استیودنت تک نمونه‌ای در مورد میزان پیوند اجتماعی

شاخص	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماره t	درجه آزادی	مقدار تی جدول	معیار تصمیم (Sig)	نتیجه آزمون
پیوند اجتماعی	۲/۸۶۹	۱/۳۱۸	-۱/۴۳۱	۲۰۷	۱/۶۴۵	۰/۱۵۴	قبول فرض صفر

با مقایسه آماره آزمون با مقدار به دست آمده از جدول توزیع احتمال t استیودنت در سطح اطمینان ۹۵ درصد، مشاهده می‌شود که چون مقادیر آماره آزمون محاسبه شده (-۱/۴۳۱) از مقدار t جدول $T_{0.05,207} = 1/64$ کوچکتر است، لذا داده‌ها شواهد کافی برای رد فرض صفر را نشان نمی‌دهد همچنین با توجه به اینکه مقدار معیار تصمیم (۰/۱۵۴) بزرگتر از ۰/۰۵ می‌باشد بنابراین فرض صفر با اطمینان ۹۵ درصد پذیرفته می‌شود. قبول فرض صفر بدین معناست که پیوند اجتماعی ساکنان محدوده در سطح متوسط به پایینی است. b در نتیجه با توجه به کمتر بودن میزان پیوند اجتماعی ساکنان از سطح متوسط می‌توان گفت یکی دیگر از علل اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرسودگی محله خواهر امام پایین بودن میزان پیوند اجتماعی در محله می‌باشد.

۴. شاخص مشارکت پذیری

در این تحقیق در جهت سنجش میزان تمایل به مشارکت در جهت نوسازی محله ۴ پرسش به گونه‌های مختلف در پرسش‌نامه ذکر شد که در زیر به تحلیل آن‌ها پرداخته می‌شود.

- میزان عضویت پاسخ‌گویان در گروه‌های محلی: داده‌های بدست آمده از بررسی پیمایشی حاکی از آن است که ۱۹/۲ درصد از پاسخ‌گویان در هیأت مذهبی، ۳/۴ درصد در صندوق قرض‌الحسنه، ۸/۷ درصد در صندوق کمک به نیازمندان، ۱۴/۴ درصد در تیم ورزشی محله عضو می‌باشند و ۵۴/۳ درصد از پاسخ‌گویان در هیچ یک از گروه‌های رسمی محله عضویت ندارند. به علت بافت مذهبی محله و وجود بقعه خواهر امام رضا (ع) و چندین مسجد و تکیه و مرکزیت عزاداری شهر رشت در روزهای تاسوعا و عاشورای حسینی، ساکنین بیشتر تمایل دارند در گروه‌های مذهبی عضویت یابند اما آنچه در نتایج پرسش‌نامه بر می‌آید ۵۴/۳ درصد از پاسخ‌گویان در هیچ یک از گروه‌های رسمی محله عضویت ندارند.

- تمایل پاسخ‌گویان به همکاری با شهرداری در جهت نوسازی محله: نتایج نشان می‌دهد که ۱۶/۸ درصد از پاسخ‌گویان تمایل به مشارکت و همکاری مالی با شهرداری هر چقدر که لازم باشد را دارند. ۱۴/۴ درصد از پاسخ‌گویان حاضر به همکاری تا مبلغ ۵۰۰/۰۰۰ ریال، ۸/۷ درصد پاسخ‌گویان تا مبلغ ۲/۰۰۰/۰۰۰ ریال و ۱/۹ درصد از پاسخ‌گویان تمایل به همکاری با شهرداری تا مبلغ ۱۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال را دارند و ۵۸/۲ درصد آن‌ها حاضر نیستند هیچ‌گونه وجهی را جهت نوسازی محله به شهرداری بپردازند.

- میزان تمایل پاسخ‌گویان به تجمیع پلاک‌هایشان با پلاک مجاور: نتایج و یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ۲۳/۵ درصد از پاسخ‌گویان تمایل به تجمیع املاکشان با پلاک‌های مجاور و داشتن یک آپارتمان مشترک با واحدهای مستقل اما بزرگتر دارند و اظهار داشتند که با این موضوع کاملاً موافق هستند و ۱۳/۹ درصد نظری در این زمینه ندارند، ۶۲/۶ درصد مخالف و کاملاً مخالف با این موضوع می‌باشند.

- نظر پاسخ‌گویان در مورد میزان تنش ناشی از زندگی آپارتمان‌نشینی: نتایج پژوهش حاکی از آن است ۵۵/۷ درصد از پاسخ‌گویان معتقدند که زندگی در آپارتمان سبب تنش خیلی زیاد و زیاد بین ساکنان می‌شود و در نتیجه تمایلی به مشارکت جهت آپارتمان‌سازی نشان نمی‌دهند، ۴۰ درصد معتقدند زندگی در آپارتمان سبب تنش کم و خیلی کم میان ساکنان می‌شود و ۴/۳ درصد پاسخ‌گویان بیان داشتند که زندگی در آپارتمان اصلاً سبب تنش میان همسایگان نمی‌شود. با توجه به آنچه در ۴ سوال بالا مورد بررسی قرار گرفت و کم تر بودن میزان مشارکت از سطح متوسط می‌توان اظهار داشت یکی دیگر از دلایل اجتماعی و تأثیرگذار بر فرسودگی کالبدی محله پایین بودن سطح مشارکت و تمایل به آن در بین ساکنان بافت است. با توجه به تحلیل‌های انجام شده مشخص گردید که میزان احساس تعلق ساکنان به محله، اعتماد اجتماعی، پیوند اجتماعی و مشارکت در بافت مورد مطالعه کمتر از سطح متوسط می‌باشد. لذا می‌توان اظهار داشت دلیل فرسودگی این بافت ناشی پایین بودن شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی آن است که با توجه به مشاهدات میدانی و صحبت با ساکنین محله مشخص گردید تاکنون اقدامی در جهت بالا بردن سرمایه‌های اجتماعی در محله توسط مسولین صورت نپذیرفته است.

- سنجش میزان آسیب‌های اجتماعی موجود در بافت فرسوده

در این پژوهش در جهت سنجش میزان آسیب اجتماعی در محله ۳ نوع سوال در پرسش‌نامه ذکر شد و مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی موجود در بافت‌های فرسوده شامل: ۱. عدم امنیت، ۲. بیکاری، ۳. وجود اوباش و معتادین در سطح محله مورد سوال قرار گرفت که در ادامه به تحلیل پاسخ‌های دریافت شده پرداخته می‌شود.

- میزان احساس عدم امنیت پاسخ‌گویان به هنگام پیاده روی در شب در محله: نتایج تحقیق نشان دهنده آن است که ۱۸/۷ درصد از پاسخ‌گویان هنگام پیاده‌روی در شب به طور کامل احساس امنیت می‌کنند، ۳۸ درصد از پاسخ‌گویان به

میزان بالا، ۲۷/۴ درصد تا حدودی، ۱۰/۱ درصد به میزان کمی احساس امنیت می‌کنند. و ۵/۸ درصد از پاسخ‌گویان اصلاً به هنگام پیاده‌روی در شب در محله احساس امنیت نمی‌کنند. ارقام بالا نشان دهنده آن است که حدود ۵۶/۷ درصد از پاسخ‌گویان هنگام پیاده‌روی در شب در محله احساس امنیت می‌کنند.

- مشکل بیکاری در سطح محله: نتایج و یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ۸۳/۷ درصد از پاسخ‌گویان اظهار داشتند مشکل بیکاری در سطح محله به مقدار خیلی زیاد و زیاد وجود دارد، ۱۵/۳ درصد این مشکل را کم و خیلی کم بیان نموده‌اند و ۱ درصد اظهار داشتند اصلاً چنین مشکلی در محله مشاهده نمی‌شود.

- مشکل وجود معتادین و اوباش در سطح محله از نظر پاسخ‌گویان: در ابتدا گفتن این مسئله ضروری است که در هنگام پرکردن پرسش‌نامه توسط ساکنین آن‌ها ابراز داشتند که در این محله تعداد معتادین بالا می‌باشد اما اوباشی در آن وجود ندارد و یا به تعداد کم و محدود می‌باشند. که این امر با توجه به وجود احساس امنیت در سطح محله ثابت شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که ۶۷/۸ درصد پاسخ‌گویان وجود معتادین در سطح محله را خیلی زیاد و زیاد دانسته‌اند ۳۰/۳ درصد ابراز داشتند که وجود معتادین در سطح محله کم خیلی کم است و ۱/۹ درصد بیان کردند که اصلاً چنین مشکلی در محله وجود ندارد. در نتیجه با توجه به موارد بالا از آسیب‌های اجتماعی تأثیرگذار به فرسودگی محله خواهر امام، وجود مشکل بیکاری و وجود معتادین در سطح محله می‌باشد. اما با این وجود، این بافت هنوز توانسته است امنیت خود را حفظ کند آنچه از موارد بالا می‌توان نتیجه گرفت این است که این بافت هنوز همانند بعضی از بافت‌های فرسوده دیگر دچار مشکل ناامنی و بزهکاری نشده است و تا هنوز فرصتی است باید راه حلی برای حل این مشکل پیدا نمود.

- رابطه بین شاخص‌های اجتماعی فرهنگی بافت فرسوده و کاهش فرسودگی محدوده مورد مطالعه

در این بخش به اثبات روابط میان شاخص‌های اجتماعی فرهنگی شامل احساس تعلق ساکنین به محله، اعتماد اجتماعی، پیوند اجتماعی، مشارکت و تمایل ساکنان به نوسازی که بر میزان فرسودگی بافت تأثیرگذار است، می‌پردازیم. در صورت وجود ارتباط معنادار میان این مؤلفه‌ها و تمایل ساکنان به نوسازی می‌توان اظهار داشت با مثبت کردن این شاخص‌ها تمایل به نوسازی در بین ساکنان بالا رفته، در نتیجه فرسودگی کاهش می‌یابد.

۱. رابطه میان شاخص احساس تعلق ساکنین و تمایل به نوسازی

بر اساس نتایج آزمون آماری مشخص شد که بین تعلق خاطر و تمایل به نوسازی رابطه معناداری وجود دارد و شدت این رابطه بر اساس آزمون دی سامرز ۰/۹۰۰ است. در نتیجه به علت پایین بودن میزان تعلق خاطر ساکنان محله خواهر امام تمایل به نوسازی در بین آن‌ها پایین و فرسودگی در محدوده مورد مطالعه بالا می‌باشد.

جدول ۴. تعیین رابطه بین تعلق خاطر و تمایل به نوسازی

سطح سنجش	سطح معناداری	میزان	آزمون‌ها
ترتیبی	۰/۰۰۰	۱/۰۰	Gamma
ترتیبی	۰/۰۰۰	۰/۹۰۰	Somers'd

۲. رابطه میان شاخص اعتماد اجتماعی و تمایل به نوسازی

بر اساس نتایج آزمون آماری مشخص شد که بین اعتماد اجتماعی و تمایل به نوسازی رابطه معناداری وجود دارد و شدت این رابطه بر اساس آزمون دی سامرز ۰/۹۲۱ است. به علت بالا بودن اظهارات ساکنان محله خواهر امام مبنی بر عدم اعتماد به عملکرد مسئولین، در نتیجه تمایل به نوسازی در بین ساکنان این بافت کاهش یافته و فرسودگی در سطح محله بالا می‌باشد.

جدول ۵. تعیین رابطه بین اعتماد اجتماعی و تمایل به نوسازی

سطح سنجش	سطح معناداری	میزان	آزمون‌ها
ترتیبی	۰/۰۰۰	۱/۰۰	Gamma
ترتیبی	۰/۰۰۰	۰/۹۲۱	Somers'd

۳. رابطه میان شاخص پیوند اجتماعی و تمایل به نوسازی

بر اساس نتایج آزمون آماری مشخص شد که بین پیوند اجتماعی و تمایل به نوسازی رابطه معناداری وجود دارد و شدت این رابطه بر اساس آزمون دی سامرز ۰/۹۴۴ است. به علت پایین بودن پیوند اجتماعی کمتر از حد متوسط در بافت، تمایل به نوسازی در بین ساکنان کاهش یافته و فرسودگی در سطح محله خواهر امام گسترش پیدا کرده است.

جدول ۶. تعیین رابطه بین پیوند اجتماعی و تمایل به نوسازی

سطح سنجش	سطح معناداری	میزان	آزمون‌ها
ترتیبی	۰/۰۰۰	۱/۰۰	Gamma
ترتیبی	۰/۰۰۰	۰/۹۴۴	Somers'd

۴. رابطه میان شاخص مشارکت پذیری و تمایل به نوسازی

بر اساس نتایج آزمون آماری مشخص شد که بین مشارکت و تمایل به نوسازی رابطه معناداری وجود دارد و شدت این رابطه بر اساس آزمون دی سامرز ۰/۷۷۸ است. لذا در این محله به علت پایین بودن سطح مشارکت تمایل به نوسازی پایین است که این امر سبب بالا رفتن فرسودگی کالبدی محله می‌شود.

جدول ۷. تعیین رابطه بین مشارکت و تمایل به نوسازی

سطح سنجش	سطح معناداری	میزان	آزمون‌ها
ترتیبی	۰/۰۰۰	۱/۰۰	Gamma
ترتیبی	۰/۰۰۰	۰/۷۷۸	Somers'd

- رابطه بین شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بافت فرسوده مورد مطالعه و همکاری مردم

در این بخش به بررسی رابطه بین شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی محله خواهر امام و تمایل مردم به همکاری و مشارکت می‌پردازیم. در صورت اثبات این رابطه می‌توان بیان داشت بهبود شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی سبب بالا رفتن میزان همکاری و مشارکت مردم در نوسازی بافت فرسوده می‌شود.

۱. رابطه بین تعلق خاطر و مشارکت

بر اساس نتایج آزمون آماری مشخص شد که بین تعلق خاطر و مشارکت رابطه معناداری وجود دارد و شدت این رابطه بر اساس آزمون دی سامرز ۰/۸۸۶ است. لذا در این بافت به علت پایین بودن احساس تعلق خاطر به محله، مشارکت در بین ساکنین برای نوسازی محله نیز کم رنگ می‌باشد.

جدول ۸. تعیین رابطه بین تعلق خاطر و مشارکت

سطح سنجش	سطح معناداری	میزان	آزمون‌ها
ترتیبی	۰/۰۰۰	۱/۰۰	Gamma
ترتیبی	۰/۰۰۰	۰/۸۸۶	Somers'd

۲. رابطه بین اعتماد اجتماعی و مشارکت

براساس نتایج آزمون آماری مشخص شد که بین اعتماد اجتماعی و مشارکت رابطه معنا داری وجود دارد و شدت این رابطه براساس آزمون دی سامرز ۰/۹۱۷ است. در نتیجه به علت پایین بودن میزان اعتماد اجتماعی در سطح محله میزان مشارکت ساکنین نیز پایین می‌باشد.

جدول ۹. تعیین رابطه بین اعتماد اجتماعی و مشارکت

سطح سنجش	سطح معناداری	میزان	آزمون‌ها
ترتیبی	۰/۰۰۰	۱/۰۰	Gamma
ترتیبی	۰/۰۰۰	۰/۹۱۷	Somers'd

۳. رابطه بین پیوند اجتماعی و مشارکت

براساس نتایج آزمون آماری مشخص شد که بین پیوند اجتماعی و مشارکت رابطه معنا داری وجود دارد و شدت این رابطه بر اساس آزمون دی سامرز ۰/۹۳۰ است. در نتیجه به علت پایین بودن پیوند اجتماعی در محله خواهرامام مشارکت ساکنین در نوسازی محله نیز کم رنگ می‌باشد. محله خواهر امام شهر رشت دارای آمار پایین مهاجرت، حفظ ساکنین اصلی و میزان بالای جمعیت باسواد در سطح محله می‌باشد لذا انتظار می‌رود که شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی در این محله قوی باشند اما آنچه که نتیجه تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد نقطه مقابل آن است و این امر نشان دهنده آن است که عدم توجه به سرمایه‌های اجتماعی و استفاده نکردن از این پتانسیل در طول زمان سبب کم رنگ شدن آن و در نتیجه افزایش فرسودگی در بافت شده است.

پس از سنجش میزان شاخص‌های اجتماعی در محله به ارتباط بین این شاخص‌ها و کاهش فرسودگی پرداخته شد و مشخص گردید بین احساس تعلق ساکنان به محیط زندگی خویش، اعتماد اجتماعی، پیوند اجتماعی بین ساکنین، میزان مشارکت پذیری و تمایل ساکنان به نوسازی رابطه مثبت معناداری وجود دارد در نتیجه با زیاد شدن این شاخص‌ها تمایل به نوسازی زیاد و فرسودگی کاهش می‌یابد. لذا این نتیجه حاصل می‌شود که با تقویت سرمایه اجتماعی در محله خواهر امام می‌توان از فرسودگی بیشتر این محله ارزشمند شهر رشت جلوگیری به عمل آورد.

جدول ۱۰. تعیین رابطه بین پیوند اجتماعی و مشارکت

سطح سنجش	سطح معناداری	میزان	آزمون‌ها
ترتیبی	۰/۰۰۰	۱/۰۰	Gamma
ترتیبی	۰/۰۰۰	۰/۹۳۰	Somers'd

نتیجه‌گیری

با آسیب‌شناسی علل اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار بر فرسودگی محله خواهر امام شهر رشت مشخص شد که این محله از آسیب‌های اجتماعی شامل: اعتیاد و بیکاری رنج می‌برد و این در حالی است که براساس آمار بدست آمده امنیت در محله حکمفرماست و ساکنان ابراز داشتند که اوباشگری در سطح محله وجود ندارد. بنابراین می‌توان اظهار داشت محله خواهر امام هنوز به مکانی جهت انجام جرم و جنایت تبدیل نشده است. از طرفی به علت بافت مذهبی محله و وجود بقعه خواهر امام رضا (ع) و چندین مسجد و تکایا، آثاری از فساد اخلاقی نیز در محله مشاهده نشد.

معمولاً در بافت‌های فرسوده شهری با بالا رفتن آسیب‌های اجتماعی در سطح محله ساکنان قدیمی انگیزه خود برای سکونت در محله را از دست داده و به محلات بهتری مهاجرت می‌کنند در نتیجه منازل خود را به ساکنین جدید با سطح درآمد پایین‌تر اجاره می‌دهند، در این صورت سرمایه‌گذاران علاقه خود را برای سرمایه‌گذاری در حوزه‌های عمرانی و ساختمانی از دست می‌دهند، در نتیجه این بافت‌ها روز به روز بیشتر دچار مشکل فرسودگی می‌گردند. خوشبختانه این معضلات هنوز برای محله مورد نظر به وجود نیامده است، زیرا این بافت با تمام مشکلات توانسته است بخش قابل توجهی از ساکنان قدیمی خود را حفظ کند در نتیجه می‌توان گفت هنوز افت اقتصادی- اجتماعی زمین و مسکن تا آن حد نیست که ارزش سرمایه‌گذاری را از دست داده باشد و ساخت و سازهای جدید در سطح محله گواه بر این مدعاست. از جمله مهمترین شاخص‌های اجتماعی که می‌تواند به موفقیت طرح‌های بهسازی و نوسازی بافت فرسوده کمک کند، سرمایه اجتماعی ساکنان محله می‌باشد. سرمایه اجتماعی شامل سه مؤلفه مشارکت، اعتماد و انسجام است که بالا بودن میزان این مؤلفه‌ها می‌تواند به عنوان عاملی تسهیل‌گر در در پروژه‌های نوسازی و بهسازی و کمبود آن به عنوان عاملی بازدارنده در این پروژه‌ها عمل کند. به طوری که نتایج تحقیق نشان می‌دهد، متأسفانه این سه مؤلفه در سطح محله خواهر امام پایین می‌باشد.

با توجه به بالا بودن جمعیت باسواد در بین ساکنین محله و همچنین ترکیب جمعیتی مناسب محله که تاکنون دستخوش تغییرات زیاد نشده است و از طرف دیگر به علت تمایل زیاد ساکنین به نوسازی، انتظار می‌رود که سرمایه اجتماعی در این محدوده زیاد باشد. اما آنچه که از تجزیه و تحلیل پرسش‌نامه به دست آمد کاملاً عکس این انتظار بود که نشان دهنده عدم موفقیت مدیریت شهری در استفاده درست از این قابلیت‌ها و مدیریت صحیح آن است به طوری که شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی این بافت در طول زمان به دست فراموشی سپرده شدند و اقداماتی در جهت ساماندهی و تقویت آن‌ها انجام نگرفت که نتیجه آن کم رنگ شدن سرمایه اجتماعی در این محله می‌باشد.

با توجه به آنچه مشخص گردید، دلیل فرسودگی محله خواهر امام ضعیف بودن شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی و یا همان سرمایه‌های اجتماعی در این محله و نپرداختن به شناسایی این شاخص‌ها و راه‌های تقویت آن‌ها در طرح‌های موضعی و موضوعی مختص این محله است. از طرفی بالا بودن میزان جمعیت باسواد در محله و ترکیب اجتماعی مناسب نشان دهنده بستر نزدیک محله به پذیرش مشارکت می‌باشد که با ارایه راهکارهایی می‌توان میزان مشارکت را در جهت نوسازی محله افزایش داد. در این جا سه مرحله جهت جلب مشارکت مردمی پیشنهاد می‌گردد:

در مرحله اول برگزاری جلسات مردمی در مساجد باحضور نمایندگان شهرداری و مجریان طرح‌ها در خصوص شنیدن مشکلات مردم، مطرح شدن مشکلات موجود محله، مشکلاتی که در آینده به علت عدم نوسازی محله پیش خواهد آمد، ایجاد فضای تعاملی برای دریافت پیشنهادات ساکنین در مورد چگونگی طرح‌های نوسازی و بهسازی، پیشنهاد می‌شود. این جلسات باید به صورت ماهانه در محله و از طریق مجراهایی که مردم به آن‌ها اعتماد دارند یعنی روحانیون و معتمدین محله در مساجد تشکیل گردد. هزینه جلسات باید توسط شهرداری و با توجه به میزان شرکت کنندگان پرداخت گردد. زمان برگزاری این جلسات حدوداً ۶ ماه می‌انجامد.

در مرحله دوم پس از شنیدن و جمع‌آوری نظرات ساکنین، با کارشناسان جلساتی در این خصوص برگزار می‌شود و طرح‌های نوسازی و بهسازی از تلفیق نظرات مردم و کارشناسان به وجود می‌آید. تعداد ۴ طرح که در آن هم منافع ساکنین و هم قوانین شهرسازی در نظر گرفته شده است، پیشنهاد می‌شود و در جلساتی با مردم به اشتراک گذاشته می‌شود. در نهایت آن طرحی که بیش از همه نزدیک به نظرات ساکنین و قوانین شهرسازی باشد انتخاب می‌گردد. در این مرحله برای اعتماد سازی بیشتر میان مردم و مجریان طرح‌ها باید در خصوص منافع و عایدات طرح برای متولیان طرح و مردم شفاف‌سازی کامل شود و جهت از بین رفتن شبهات تمام مراحل مشارکت در این طرح‌ها مستند سازی گردد. در مرحله آخر باید اقدام به ایجاد دفاتر نوسازی در محله برای تسهیل روند نوسازی گردد و با مالکین جلساتی در خصوص اخذ موافقت آن‌ها برای تجمیع و نوسازی املاکشان توسط تسهیل گرانی که جهت برخورد مناسب با مردم و جلب اعتماد و مشارکت آن‌ها قبلا آموزش دیده‌اند، برگزار گردد.

منابع

۱. الوانی، سید مهدی و سید نقوی، میرعلی؛ ۱۳۸۱، **سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه‌ها**، دو فصلنامه مطالعات مدیریت، شماره ۳۳ و ۳۴، صص ۲۶-۳.
۲. انتظاریزدی، حسن رضا؛ ۱۳۸۷، **آسیب شناسی بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری از دیدگاه فرهنگی - اجتماعی (با تأکید بر محدوده بافت فرسوده میدان شهدای مشهد)**، نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، اولین همایش بهسازی و نوسازی بافت شهری مشهد.
۳. اختر محقق، مهدی؛ ۱۳۸۵، **سرمایه اجتماعی**، چاپ اول، انتشارات اختر.
۴. اونق، نازمحمد؛ ۱۳۸۴، **بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی (مطالعه موردی شهر گنبد کاووس)**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۵. بوردیو، پیر؛ فوکویاما، فرانسیس؛ کلمن، جیمز سمیوئل؛ پاتام، رابرت؛ افه، کلاوس؛ پورتس، آلپاندر و ولکاک، مایکل؛ ۱۳۸۵، **سرمایه اجتماعی اعتماد، دموکراسی و توسعه**، ترجمه: حسن پویان و افشین خاکباز به اهتمام کیان تاجبخش، نشر شیرازه.
۶. پورافکاری، نصرت‌اله؛ ۱۳۷۳، **فرهنگ جامع روانشناسی - روانپزشکی**، چاپ دوم، نشر فرهنگ معاصر، تهران.
۷. پیران، پرویز؛ میرطاهر موسوی و ملیحه شیبانی؛ ۱۳۸۵، **کار پایه مفهومی و مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی با تأکید بر شرایط ایران**، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳، صص ۴۴-۹.
۸. حبیبی، کیومرث، ۱۳۸۵، **توسعه کالبدی و حفظ بهسازی و نوسازی بافت‌های کهن شهری**، رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، استاد راهنما: احمد پوراحمد.
۹. حسینی، سید جواد؛ ۱۳۸۷، **مشارکت پایدار مردمی در نوسازی و بازسازی بافت‌های فرسوده شهری**، چاپ اول انتشارات سخن گستر، تهران.
۱۰. حاتمی‌نژاد، حسین؛ احمدپور، احمد و عیوضلو، داود؛ ۱۳۹۳، **واکوی ظرفیت سرمایه اجتماعی محلات شهری در سامان دهی بافت‌های فرسوده مطالعه موردی منطقه ۹ شهرداری تهران**، فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، دوره ۴، شماره ۱۳، صص ۹۴-۶۷.
۱۱. خواجه شاهکوهی، علیرضا؛ صمدی، رضا و مدانلو جویباری، مسعود؛ ۱۳۹۲، **بررسی نقش سرمایه اجتماعی در نوسازی بافت‌های فرسوده شهری مورد شناسی شهر جویبار**، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، دوره ۳، شماره ۸، صص ۲۶-۱۵.

۱۲. خیراله پور، اکبر؛ ۱۳۸۳؛ **بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت روانی با تأکید بر سرمایه‌های اجتماعی (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی)**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۳. خاکپور، برات علی و پیری، عیسی؛ ۱۳۸۴، **آسیب شناسی اجتماعی شهر و نقش سرمایه‌های اجتماعی و کالبدی شهروندان در کاهش آن (دیدگاهی جغرافیایی)**، مجله علوم اجتماعی، سال دوم، شماره دوم، صص ۳۰-۱۳.
۱۴. شهرداری رشت؛ ۱۳۹۴، **بخش آمار و اطلاعات**.
۱۵. شریفی نسب، سید رضا و کلابی، فرانک؛ ۱۳۸۶، **بافت فرسوده و سیاست‌های بهبود کیفیت مسکن، نشریه آبادی، سال هفدهم، شماره ۲۰ (۵۵ پیاپی)**، صص ۱۱۹-۱۱۲.
۱۶. عالی پور، امین و اسماعیلی شاهرخت، مسلم؛ **نقش سرمایه اجتماعی در جریان نوسازی بافت فرسوده (نمونه موردی: محله مفت آباد تهران)**، نشریه اینترنتی نوسازی، سال سوم، شماره ۱۵.
۱۷. عطار، سعید؛ ۱۳۸۶، **بررسی رویکردهای پیروبردیو، جیمز ساموئل کلمن و در ابرت دیوید پاتنام به مفهوم سرمایه اجتماعی، با نگاهی به وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران امروز**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۱۸. فیروزآبادی، سیداحمد؛ ۱۳۸۴، **بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران**، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران.
۱۹. گراوند، جمشید و سلیمیان، بهروز؛ ۱۳۹۱، **بررسی سرمایه اجتماعی در بافت فرسوده (محله ۳۰ متری جی واقع در منطقه ۹ شهرداری تهران)**، نشریه اینترنتی نوسازی، شماره ۱۵.
۲۰. مروتی، نادر و لطیفی، غلامرضا؛ ۱۳۹۱، **بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تمایل ساکنان بافت‌های فرسوده به نوسازی (مطالعه موردی: محله امام زاده عبدالله تهران)**، نشریه برنامه‌ریزی و توسعه اجتماعی، دوره ۳، شماره ۱۰، صص ۲۲۶-۱۸۷.
۲۱. ملاحسنی، حسین؛ ۱۳۸۱، **بررسی رابطه میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش آموزان سال سوم دبیرستان در استان گلستان**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه گلستان.
۲۲. موسوی، میر نجف؛ حیدی، حسن و باقری کشکولی، علی؛ ۱۳۹۱، **بررسی نقش سرمایه اجتماعی در نوسازی و بهسازی بافت فرسوده مطالعه موردی شهر سردشت**، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، دوره ۴، شماره ۱۵، صص ۱۲۲-۱۰۵.
۲۳. مرکز آمار ایران؛ ۱۳۹۰، **نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، شهرستان رشت**.
۲۴. مصوبه بهسازی بافت فرسوده شهری ۱۳۸۴/۳/۱۶ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران.
۲۵. نوغانی، محسن؛ اصغرپورماسوله، احمدرضا؛ صفا، شیما و کرمانی، مشهد؛ ۱۳۸۷، **کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در شهر مشهد**، مجله علوم اجتماعی، بهار و تابستان، دوره ۵، شماره ۱، صص ۱۴۰-۱۱۱.
26. Abercombie, P., 1995, **Town and Country Planning**, London, Thornton Butter Worh.
27. Bourdieu, P., 1986, **The Forms of Capital**, In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, Greenwood Press.
28. Bryant, C. & Norris, D., 2002, **Measurement of social capital: the Canadian experience**, Prepared as a country report for the OECD - UK ONS International Conference on Social Capital Measurement in London, 25-27 September.
29. Jay.w. Forrester., 1979, **Dynamique Urban**.
30. Putnam, R.D., 1995, **Bowling Alone, America's Declainig Social Capital**, *Journal of Democracy*, 6, pp.65-78.
31. Coleman, J.S., 1988, **Social Capital in the Creation of Human capital**, *American Journal of sociology*, 94, pp. 95-120.

32. Harper, R., 2002, **The measurement of social capital in the United kingdom**. Office for National Statistics.
33. Norris, D., 2005, **Social capital measurement: national experiences and international harmonization**. Helsinki: A Beginning. Siena Group Meeting.
34. Narayan, D. & Cassidy, M. F., 2001, **A dimensional approach to measuring social capital: development and validation of a social capital inventory**, Current Sociology, Vol. 49. (2).
35. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)., 2001, **Investing in competencies for all: meeting of the OECD education ministers**, Paris: 3-4 April 2001, OECD, Paris.
36. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)., 2001b **The Well-being of nations: the role of human and social capital**, Paris: OECD.
37. Sabatini, F., 2005, **Social Capital as Social Networks: a Net Framework for Measurement**, Working Paper No. 83. Department of Public Economics, University of Rome La Sapienza.
38. World Values Survey., 2000, **2000-2001 World values survey question-naira**, Available at: <http://wvs.isr.umich.edu/wvs-ques4.html>, accessed 16 October 2001.

